

ODMEVI NA...

Moje slovo od Kralja Matjaža v Sodobnosti

1. PISMO AVTORJU ERAZMA PREDJAMSKEGA

Dragi Saša!

Kralja Matjaža se nisem lotil, da bi spreobračal »heretike,« še najmanj tebe. Iz najnjih številnih pogovorov – pred okroglo mizo RTV Ljubljana decembra 1986 in po nji – sem dobro poznal tvoje prepričanje. Oglasil sem se preprosto zato, da ustrezem prošnji Mariborčanov, ki so lansko jesen sklenili, da se spomnijo 500-letnice smrti Matije Korvina, in hkrati zato, ker sem čutil notranjo potrebo povedati, kako gledam na KM danes. To je zdaj mimo – *dixi et animam servavi*. Kar si prebral v februarški številki, pa je samo del celote, zato prosim potrpljenja (če bi se tebi »ali tretjemu« – jaz danes, kot vidiš, jemljem slovo od KM v Sodobnosti – spet »krepčilno zahotelo v disput«) vsaj do »pojutrišnjem«, ko bo ali v zborniku s korvinovskega simpozija ali v ČZN (samo da bo v Mariboru!) izšlo tudi tisto, kar ni bilo objavljeno v Ljubljani.

Napovedal si, da boš »prijazno kratek«, pa se tega nisi držal, zato naj naredim to vsaj jaz v odgovoru na tvojo glosso (zaradi nje morda pridem – nikoli se ne ve – celo v kakšno podčrtno opombo slovenske literarne zgodovine). Posebno hvalo ti dolgujem, da si mene – suholjubnega Kraševca – vljudno posadil na trden, skalnat rob Scile, sebi, vajenemu mokrega elementa od doma – iz sotočja velikih vodá – pa pridržal vrtnčaste nevarnosti Karibde. Ostaniva torej lepo vsak na svoji strani in misliva o KM vsak svoje, *amici come prima*.

Po tem, kako si sprejel moj citat iz *Zgodovine slov. slovstva*, vidim, da sem bil v svojih »Čudnih ugibanjih« nejasen in te s sem nehote zapeljal k napačnemu sklepanju. *Parce mihi* ali – po tvoje – prosim za zamero! Kadar je človek preobziren, se mu to rado maščuje; moral bi bil povedati naravnost in ne v rokavicah, po ovinkih, da J. Šavli ni odkril nič novega, ko je 1982. zapisal: »Matjažev lik ne ustreza nobeni osebnosti v slovenski zgodovini.« Med drugimi ga je prehitel – za celih šestindvajset let – že prof. Merhar, ko je ob dveh tipih pesmi o KM ugotavljal, da »nimata nobene podlage v zgodovinskem Korvinu«. Jaz sem se uprl – žal preveč megleno – Šavljeveemu odkriteljstvu za vsako ceno; Borisa Merharja je seveda treba popolnoma ločiti od družčine (Vuga)-Fatur-Šavli, čeprav pišeš, da sem »prek (tv)ojega hrbtà tepežka(l)« tudi njega. To ni res.

Takole iz radovednosti bi ti rad zastavil vprašanje, morda malce nerodno, malce izzivalno. Ker si v svoj zgoščeni in vseeno dolgi, visoko doneči, humanistično ubrani, renesančno obarvani, zdaj baročno redundantni zdaj hladno pregnantni, bleščeči in hkrati temni, zaviti, kodirani, hermetični, strašno učeni, s »ta veliko žlico« erudicije zajeti, z retoričnimi rozinami potreseni, včasih že v jedru kontradiktorni, po krleževsko uglašeni pa vendar enkratni, čisto »vugovski« (*le style c'est l'homme*) besedni nastop

vtkal z občudovanja vredno akribijo toliko informacij, ki jih od tebe pravzaprav nihče ni terjal, upam, da boš razumel mojo željo slišati, kaj ti deš o nečem, na kar sem jaz v svojem pisanju opozoril in kar navezadnje niti ni tako brez pomena pri stvari, ki o nji teče med nama beseda. In zdaj prisluhni: ko za oblikovanje splošne bajne podobe slovenskega KM staviš vse karte na kokóvskega kmeta Matjaža, ne da bi hotel kaj slišati o morebitnem (četudi samo obrobem) deležu njegovega sodobnika in soimenjaka Korvina, se mi le čudno zdi, kako da niti ne črhneš o nekem šest stoletij starejšem Korošču, po imenu Arnulf, ki je bil – ni še dolgo – predlagan, naj bi zasedel sporni slovenski matjaževski tron, za katerega imamo zdaj – *post tot discrimina rerum* – že kar tri kandidate (seveda z neenakimi verjetnostmi za zmago).

Ob Lovretu (»Lavri iz Lovrana«?), ki »ribe/ribice lovi«, vidim, prijatelj Saša, da si morda za spoznanje preveč občutljiv. Verjemi ali ne, tu nisem prav nič »streljal«, ne vate ne v tvojega Erazma. Nasprotno, po svoje sem dal duška veselju, da sem našel mikavno paralelo domači otroški besedni igrici daleč od svojega doma (od Koprive do Mosta bi še tako dober hodec komajda prišel – *presso itinere* – v enem dnevu). Tisti, ki poklicno nabiramo tako »blago«, iz prakse dobro poznamo zakonitosti, ki jim je podvrženo na poti iz kraja v kraj. Ko se je npr. spomladi oglasil ptič »detel«, smo ga na Gor. Krasu med drugim oponašali: »Miha Tišlerjev, – si vidu našu kobilu?« Na enake ali močno podobne ogovore (ki so detlu prinesli alternativno ime »kobilar«; na Štajerskem »vuga« ali »foga«), sem kasneje večkrat naletel na Pivki, na Dolenjskem in drugod. Tudi Štrekelj – IV 8060 sl. – prinaša več variant: Gorenjsko, Prekmurje, Koroško, Štajersko (prvi zapis je že Vrazov!). Kakor pri nas Miha, so drugod omenjeni Juri, Vido, »stric motovilo« in še kdo, ljudje pa si ponavadi mislijo, da izrek leti na določeno osebo. Mar ne bi moglo prav to veljati tudi pri Lovretu (Lavri?) z Modréjci? Nešolani podeželani in posebej otroci težko abstrahirajo in za imenom si zmerom prizadevajo videti živega, znanega človeka.

Naša onomastika je še pomanjkljivo preiskana, zato bi ti bili ne samo jaz, ampak vsi Jakopini, Merkúji in kar je podobno usmerjenih slavistov hvaležni, če bi nam zaupal, kje je Zvone Sintič izpraskal izpod lišaja tistega imenitnega Jelengarja in kako se glasi napis v celoti. Nagrobnik bi bilo treba seveda slikati in zavarovati (če je to že urejeno, tem bolje!). Kako bi bil tega odkritja vesel šele rajni J. Glonar (»Ulinger-Jelengar-Lajnar« – 1944).

V zvezi z mojim spodrslijajem, ko sem v hipu nepazljivosti nočni besedni dvoboj med Jelengarjem in Staro brado v Jami pomaknil za pet let bolj zgodaj (v 1478), samo *mea culpa!* Vesel sem tvoje potrditve, da si se zgledoval pri Napoleonovih litanijah; nanje sem se spomnil tudi jaz, ko sem slavni izbruh Stare brade imenoval »antikorvinovske litanije«. (Napoleonove sem imel v rokah v častiljivem prepisu – bohorica! – iz Baške grape; poslal mi jih je rajni prof. Rado Bednarik iz Gorice s prošnjo za objavo v Slovenskem etnografu, česar pa nisem mogel, ker pač niso bile ineditum.)

Prijetno me je presenetilo, da si v svojo repliko vpletel (mojo) Zefko Potolóvčevo iz ok. Mokronoga (Zgodovina slov. slovstva I 123), hkrati pa tudi zbolelo, ko si napisal: »Kar ti zapoje . . . je (zate) čista solza v lakrimarij znanosti.« Vendar ti tega niti ne morem preveč zameriti, saj se mi vse tako zdi, da vem, odkod izvira. Mōti te »narodopisna minucioznost«?

Citiranje »neznanih bab iz Broda«? Ker so naključja na tem svetu redkost, mi dovoli, Saša, da te spomnim na visokostno sodbo tvojega učitelja komparativistike na ljubljanski univerzi. Z njegovega nedosežnega (sorbonškega) razgledišča se je nekoč v prvih povojnih letih omalovažujoče utrgalo nad narodopisne nižave – v našo (dozdevno) pritlehnost – tole retorično vprašanje: »Ali je intervjuvanje starih bab znanost?!«

O tem in podobnem, vidiš, Saša, sem se zmerom pripravljen zasebno ali javno pogovarjati – s tabo ali s »tretjimi« – vendar bi kazalo prenesti pomenek v strokovna glasila (Traditiones, Glasnik SED, Slavistična revija ipd.), saj tako že preveč izkoriščava gostoljubje Sodobnosti.

Lepo te pozdravlja

tvoj stari Kraševc

Ljubljana, 20. IV. 1991.

Milko

2. KRALJ MATJAŽ NAD IDEOLOGIJO

Včasih so rekli, da vse poti in stezice peljejo v Rim, vendar to ne velja za J. Šavlija. On svoja čudna »romanja« usmerja drugam – proti vzhodu. Če se vzdigne in gre iz Gorice kam besedovat »v živo« ali če se vzdigne le s peresom nad koga, ki misli drugače kot on o čemerkoli (Veneti, črni panter, Kralj Matjaž itn.), bo zmerom pristal v Ljubljani in začel udrihati čez slovensko univerzo. Od nje je bolan, obseden, in čeprav je tu diplomiral, je zanj kakor mačeha iz pravljice, ki se mu je zamerila za večne čase. Njegova alma mater je na Dunaju.

Na moj poskus v Sodobnosti 2, da z narodopisnega stališča spregovorim o KM, junaku ustnega izročila Slovencev, Hrvatov, Srbov, Makedoncev, Madžarov, Slovakov, Ukrajincev in še koga, mi je J. Šavli v Sodobnosti 5 odgovoril s pridigo o predvojnem in povojnem unitarizmu, čigar ekspozitura je (ali naj bi) bila ljubljanska univerza (deloma z akademijo znanosti). Na pladenj mi je nadrobil toliko unitarizma, da ne vem, kam bi ž njim. Unitaristični naj bi bili – po abecedi – *aparati, nameni, režimi, strukture*; »unitaristični trik, (ki ga je uporabljal še) unitaristični zgodovinar (Lj. Hauptmann . . . , po njem pa drugi pisci, da so opravičili prikazovanje slovenske zgodovine v najbolj poniževalni podobi«); unitaristično je celo *zakulisje*.

Kaj nam pomagajo vsa »odkritja« in še tako »odlične« razprave-študije, ki so jih pisali I. Grafenauer, M. Matičetov in drugi, če je v njih res »ostalo neobdelano in izpuščeno vse, kar bi bilo motilo hlapčevsko podobo slovenstva, ki jo je narekoval unitarizem«!

Gorečni goriški zgodovinar se nestrno vprašuje, »koliko časa se bo še krilatica o ogrskem Matjažu vlekla po naših šolskih knjigah«. Po njegovem namreč ta krilatica pomaga le zbujati pri mladini »vtis, da Slovenci, takšni duhovni reveži kot smo, sploh nismo sposobni poroditi samostojnega mita o narodnem junaku, temveč si ga moramo izposoditi!« Sramota za Slovence, kajne, za slovenske znanstvenike – posebej zgodovinarje in narodopisce – pa škandal, da so se podrejali režimu (menda kar počez, brez izjeme) in pohlevno, reve révaste, sprejemali od zgoraj »ukaze« ali »smernice«, kako »prikazovati slovenstvo kot eno samo revščino«!

J. Šavli mi zameri med drugim »prikrito« norčevanje iz davnega Arnulfa, sam pa odkrito, brez zadrege podtika nemogoče reči sodobniku Grafenauerju. Da je le-ta lahko obogatil slovensko vedo o ljudski kulturi z delom *Slovenske pripovedke o KM* (1951), »je moral očitno narediti [nekakšen] kompromis . . . Težko si predstavljam, da je bil tako naiven in da je verjel v ogrsko poreklo Kralja Matjaža, saj segajo matjaževske zgodbe še v poganski čas, kakih osemsto let pred ogrskim Matijo Korvinom. Ali je Iv. Grafenauer to res spregledal?« Več oči več vidi, nihče nima sam v zakupu vse učenosti, vendar je Grafenauer v matjaževskem motivnem spletu našel celo kako nadrobnost iz antike, tako da bi časovno mejo (Šavli: ok. 800 let pred Korvinom) lahko premaknili še za dodatnih šeststo let nazaj, kar skupaj zneso štirinajststo let, se pravi skoraj poldrugo tisočletje pred Korvinom, mar ne?!

In še nekaj: v zvezi z Iv. Grafenauerjem nista nujna niti osebno poznanstvo niti vednost o njegovi pokončni moralni drži; količkaj treznemu človeku (da o strogih kritikih ne govorimo!) bi skrbno branje same študije o KM moralo povedati, da za njo ne tičijo ne »naivnost« ne »kompromisi« (le s kom in zakaj?)! Ker moj rahločutni sogovornik težko prenaša močne začimbe à la »kosmata laž« (vzeto iz zgodbe Fr. Milčinskega *Laž in Prilazič*), rad sežem po milejši – npr. »gola izmišljija« – vendar prav tako odločno zavračam Šavlijevo trditev, češ: »V prikitem protislovenskem psihoterorju 50-ih let bi študija Iv. Grafenauerja s samoslovenskim Kraljem Matjažem, po mojem, sploh ne zagledala belega dne.« So pač ljudje, ki slišijo, kako trava raste; takim je tudi zaznavanje »prikritega psihoterorja« igrača!

J. Š. ni opustil neviteškega boja s tistimi, ki se ne morejo več braniti, veselo pa je sprejel drugi del mojega vabila, naj se bojuje z živimi. V majski Sodobnosti ne brez presenečenja berem: »Sicer pa je tudi M. Matičetov šele danes, ko je komunistični in unitaristični režim padel, prvič priznal (se motim?), da je bila podoba slovenskega kralja ob času Matije Korvina že izoblikovana«. Če temu prekanjenemu napadu z desne denem ob stran drugega, ki sem ga bil pred dvanajstimi leti deležen z leve (B. Jezernik, *Družbene osnove tradicije o bogobornem Kralju Matjažu*. Glasnik SED 19-2, 1979, 29 sl., z obsežno diskusijo), bo namah jasno, zakaj se mi ni treba pred nikomer zagovarjati: oba napada se med sabo izničujeta in sta mi samodejno potrdilo, da sem na svoji poti hodil naravnost, kakor mi je velevala znanstvena in človeška vest. Zraven tega pa me veseli in si štejem v čast, da sta me oba napadavca obravnavala v povezavi s prof. Grafenauerjem, ki ga imam in ethnographicis v marsičem za vzornika.

Gospod doktor Šavli, ker vam ni po misli moj »zabavljivi ton«, naj vam tu na koncu povem nekaj grenkih, vam na ljubo tokrat brez olupšav ali veselo-sladkega premaza ironije. Če se spustite s kom v debato o določenem vprašanju, je prvi pogoj ta, da od A do Ž skrbno preberete, kar je nasprotnik napisal o stvari, in šele potem oponirate, kolikor se dà urejeno, ne pa da trosite okoli svoje a priori skrpene očitke in modrujete na slepo in »mimo«. Koliko časa in slabe krvi bi prihranil sebi in drugim, če bi spoštoval to načelo! Dokler o KM baja več narodov, vse dotlej je last tako vsakega posebej kakor vseh skupaj. Če bi vam morda bilo do nadaljevanja pogovora o KM, sem pri volji razpravljati – z vami ali s komerkoli – samo v specializiranem strokovnem tisku in o narodopisnih vprašanjih, z narodopisnimi prijemi in argumenti. V nestrokovnih publikacijah, pri streljanju

izza vogalov, s pravimi ali strašilnimi naboji, s quasi-zgodovinskimi argumenti, zaradi poceni efektov oziroma za zavajanje bravcev, mene ne bo zraven.

Kfkavče, 26. maja 1991.

3. KRALJ MATJAŽ IN TURŠKI KRALJ (Iz ukrajinskega izročila)

Kralj Matjaž je imel generala in ta mu je nekoč rekel: – Kralj moj Matjaž, če češ, naredim tako, da pripeljem sèm Turka in njegovo ženo.

Matjaž mu pravi: – Ni treba. Najprej poskusim sam, da ga pripeljem s sabo.

Komaj se je vojska začela, že ga je Turek ujel in odpeljal v svojo deželo. Tam ga je zaprl v stolp, tako visoko, da ni mogel nihče priti k njemu. Rekel mu je:

– Ne spustim te. Zdaj boš vojsko prebil tule.

Kralj Matjaž je sedel v stolpu ob suhem kruhu in ob vodi. Pride k njemu hudič in pravi:

– Kralj Matjaž! Zdaj boš vendarle umrl!

– Oh! – pravi – jaz tudi sam vem, da bom umrl.

Hudič pa reče: – Kaj bi mi dal, če bi te rešil odtod in prenesel v tvojo deželo?

Kralj Matjaž mu pravi: – Le kaj bi ti mogel dati, ko sam nič nimam.

– Zapiši mi kakšno dušo svojih ljudi!

– Zgubi se! Tudi če tu poginem, ti duše ne zapišem, saj duše niso moja last, ampak božja.

Hudič je odletel. Naslednji dan prileti drugi:

– Kralj Matjaž, rešim te odtod. Kaj mi daš za to?

– Kaj naj bi ti dal, ko nič nimam? Kar bom mogel, to dobiš.

Hudič ga je prijel in prenesel v njegovo palačo. Kralj Matjaž pravi prekletemu:

– Hej! Ko si že toliko storil zame, naredi še to, da mi tistega Turka in Turkinjo prineseš v tale moj vrt.

Prekleti je prinesel Turka s Turkinjo v postelji in odložil na sredi vrta. Turkinja se je zbudila prva, začula, kako pojejo petelini, pa pravi:

– Hoho! Kralj, tu ptiči ne pojejo tako kot pri nas.

Turek je vstal in se zelo čudil, vendar se je brž ovedel, da ni doma. Ko se je zdanilo, morda okoli sedme ure, je Matjaž vzel skledico vina, vrgel čez roko brisačo in jima odnesel, da bi se umila. Ko sta se lepo umila, je prijel turškega kralja za roko in odpeljal njega in ženo v svojo sobo. Poklical je kuharja in mu ukazal pripraviti obed z dragimi jedmi in napitki. Spregovoril je, kako zelo ga veseli, da lahko pozdravi Turka in Turkinjo v lastni palači, in rekel:

– Vidiš, turški paša, ali mar po božjem ukazu loviš ljudi v ujetništvo in jih ubijaš? Jaz bi te tudi lahko ubil, saj te imam v pesti. Vendar tega ne bom naredil, ker to ni po božji volji.

Turka in njegovo ženo je bilo hudo sram. Kralj Matjaž pa je nadaljeval:

– Pri moji veri, turški kralj! Ne bom te pokončal. Bodi vesel pri meni, tako kot bi bil v svojem kraljestvu.

Turški kralj je Kralju Matjažu prisegel, da proti njemu ne bo nikoli več sprožil vojske. Potlej je odšel v svojo deželo.

Tak je bil Kralj Matjaž.

*

To ukrajinsko pravljico (iz ust Ihnata z Niklovič) sem prejel od prof. Jána Komorovskega iz Trenčína na Slovaškem 31. 5. 1991 in takoj prevedel – zagovornikom Matjaža s Kokóvega v premislek.

Milko Matičetov

Zaupno se vsiljuje, preizkuša vse načine,
ranljivo mesto najde, strupen nož vanj porine.
Blagajno bo izropal in se približal ženi –
ne jemlji v hišo tujca. Naženi in zakleni!

* * *

Nikar se ne junači, prišparaj si svoj žolč!
Imajo ostre meče, ti pa le skrhan fovč,
osli smo za garanje, arabci za parado.
Kaj če se ljudstvo zbrihta – in naredi rošado . . .

Popravek k »Mojemu slovesu od Kralja Matjaža«

V štev. 6–7 Sodobnosti se mi je na str. 708 prikradla neljuba pomota; nanjo sta me opozorila prijatelja zdravnik in skladatelj, oba ljubitelja in poznavavca ptic. Detla (*oriolus oriolus*), ki prezimuje pri nas in z močnim kljunom trka po drevesnih deblih, da si najde hrano, sem zamenjal z vugo (*oriolus galbula*; Plet. vólga). Le-ta se spomladi, ko spet prileti k nam, začne oglašati s svojim značilnim trilčkom, ki vabi k oponašanju in ji je prinesel vzdevke »kobilar«, »stric motovilo« ipd. Pri Štreklju (Oponašanje ptičjega petja) se podobne »pesmice« kot vugi pripisujejo tudi povodnemu kosu (*cinclus aquaticus*) in žolni (*picus viridis*).

Milko Matičetov